

روشی جدید در فهرست‌نویسی دستنویس‌های پهلوی و اوستایی

مینا کامبین

کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی

minakambin@yahoo.com

مانند مجموعه بهرام گور و تهمورث انکلساریا و همچنین مجموعه شخصی دستور دکتر جاماسپ جی.م. جاماسپ آسا که رفته‌رفته به مؤسساتی مثل مؤسسه شرقی کاما (Cama Oriental Institute) در بمبئی یا کتابخانه نخست دستور مهرجی رانا در نوساری راه یافته‌اند و بسیاری نیز در نقاط دیگر جهان چون کتابخانه دانشگاه کپنهاک (University Library of Copenhagen)، کتابخانه دولتی مونیخ (Kgl. Hof- und Staatsbibliothek)، کتابخانه دیوان هند در لندن (India Office)، کتابخانه ملی فرانسه در پاریس (Records in British Library)، کتابخانه ملی فرانسه در پاریس (National Library of France)، کتابخانه فرهنگستان علوم روسیه در پترزبورگ (Russian Academy of Science)، کتابخانه دولتی روسیه در پترزبورگ (National Library of Russia) نگهداری می‌شوند. از این میان کتابخانه دانشگاهی دانمارک دارای کهن‌ترین و معتبرترین منابع پهلوی و اوستایی است (آسموسن، ۱۳۸۹: ۱۲۵) که توسط راسک و وسترگارد گردآوری شده است (همان: ۱۲۴).

اما به جز کتابخانه‌های خارج از ایران - که ذکر آنها رفت - تحقیقات نگارنده نشان می‌دهد که در کتابخانه ملی ایران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه و مرکز اسناد دانشگاه تهران، کتابخانه بنیاد دائرةالمعارف اسلامی، کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی، کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی و برخی کتابخانه‌های شخصی نیز تعداد قابل توجهی از دستنویس‌های پهلوی و اوستایی یافت می‌شود که تا کنون فهرست نشده‌اند.

فهرست‌نویسی دستنویس‌های پهلوی و اوستایی

متأسفانه برای نسخه‌های خطی پهلوی - اوستایی تاکنون در ایران فهرست‌نویسی صورت نگرفته است. تنها چند فهرست مربوط به دستنویس‌های ایرانی دوره میانه در کشورهای دیگر دنیا تهیه شده است که عبارتند از: فهرست دست‌نوشته‌های اوستایی و پهلوی کتابخانه دانشگاه هافنین در کپنهاگ که توسط «کای بار» در سال‌های ۱۹۴۴-۱۹۳۷ تهیه شده است (مشکین‌نژاد و گروه مؤلفان و مترجمان، ۱۳۸۲: ۵۴)، فهرست توصیفی نسخه‌های خطی زرتشتی (زند، پهلوی، پارسی و فارسی) کتابخانه ملی پاریس که توسط گابریل ژوزف ادگار بلوشه در سال ۱۹۰۰ منتشر شده (همان: ۳۶۲)، فهرست دستنویس‌های

دستنویس متن‌های پیش از اسلام از این جهت ارزشمندند که حاوی اطلاعاتی غنی مربوط به دوران پیش از زمان نگارششان هستند. میراث مکتوب ایرانیان از منظر زمان می‌تواند به دو دوره پیش از اسلام و پس از اسلام تقسیم شود. این تقسیم‌بندی از آن جهت است که خطوط این دو دوره کاملاً متفاوت است. اگر چه از لحاظ نسخه‌شناسی بین این دو دوره شباهت‌های زیادی هست، اما فرهنگ نگارش، به دلیل تفاوت در خط و زبان، تفاوت قابل ملاحظه‌ای یافته است. آنچه از دوره پیش از اسلام به صورت مکتوب به ما رسیده حاصل زحمات مردمانی است که در این تاریخ پرفراز و نشیب کمر همت بسته‌اند و آنچه را که از جنگ‌ها و مصائب جان سالم به در برده، بارها رونویسی کرده‌اند تا به شکل امروزی به دست ما رسیده است. هر چند از برخی از کتاب‌های دوره ساسانی تنها نامی در نوشته‌های دوره اسلامی به جای مانده است و برخی نیز به زبان‌های فارسی و یا عربی ترجمه شده و اصل پهلوی آنها از میان رفته، با این حال دستنویس‌های پهلوی و اوستایی به جا مانده از تنوع خاصی برخوردارند و تنها نقطه اتصال ما با دوران تاریک ابتدایی قبایلی است که سند ملموسی از آنان به جای مانده است.

پراکندگی نسخ خطی پهلوی - اوستایی

تعداد زیادی از دستنویس‌های پهلوی و اوستایی در کتابخانه‌های هندوستان نگهداری می‌شوند. بیشتر دستنویس‌های موجود در هندوستان در گذشته متعلق به کتابخانه‌های شخصی بوده‌اند؛

مجموعه‌هایی که رسالات مختلف کاتب‌های متفاوتی دارند نام همه کاتب‌ها با ذکر شماره رساله عنوان شده‌اند. ردیف دوم جدول به تاریخ کتابت اختصاص دارد. در مجموعه‌هایی که رسالات مختلف تاریخ‌های متفاوتی دارند همه تاریخ‌ها با ذکر شماره رساله نقل شده‌اند. ردیف سوم به محل کتابت اختصاص دارد و در صورتی که محل دقیق مشخص نباشد از واژه نامشخص استفاده شده است. در ردیف چهارم پیشینه کتابت آمده است و اطلاعاتی را در باب نام کاتب و تاریخ کتابت دست‌نویسی که دست‌نویس کنونی از آن رونویسی شده است، به دست می‌دهد. ردیف پنجم به انواع خطوط موجود در دست‌نویس اختصاص دارد که درباره دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی این موضوع می‌تواند خطوط مختلفی چون اوستایی، پهلوی، گجراتی و دوناگری باشد. ردیف ششم به ترجمه متن از پهلوی و اوستایی به سایر زبان‌ها مثل فارسی و گجراتی اختصاص دارد. در ردیف هفتم تعداد برگ و صفحه و سطر عنوان شده است که به ترتیب با علائم اختصاری «گ»، «ص» و «س» عنوان شده است. افزون بر این از حرف «ر» برای روی برگ و از حرف «پ» برای پشت برگ استفاده شده است. در ردیف هشتم اندازه برگ دست‌نویس در مقیاس سانتیمتر عنوان شده است. ردیف نهم و دهم به نوع کاغذ و جلد اختصاص دارد. ردیف یازدهم به حاشیه‌نویسی اختصاص دارد و در آن نوع خط حاشیه‌نویسی نیز ذکر شده است. در ردیف دوازدهم رکابه و شماره‌گذاری و در ردیف سیزدهم آرایه‌ها ذکر شده است. ردیف چهاردهم و پانزدهم به نشان و مهر اختصاص دارد و در آنها موضوع مهرها، که معمولاً مربوط به کتابخانه‌ها هستند، ذکر شده‌اند. ردیف شانزدهم به یادگارنامه اختصاص دارد و از آنجا که در بسیاری موارد، یادداشت حاوی مشخصات کتابت و پیشینه دست‌نویس در انتهای دست‌نویس قرار نگرفته، به جای اصطلاح پایان‌نویس یا انجامه، واژه «یادگارنامه» به کار رفته است. چنانچه دست‌نویسی دارای دو یا چند یادگارنامه باشد شماره صفحات مربوط به هر کدام از آنها به تفکیک عنوان می‌شود. در ردیف هفدهم که به مالکیت اثر اختصاص دارد، علاوه بر کتابخانه‌ای که دست‌نویس به آن تعلق دارد، مطالب مربوط به اهدا کننده، اهدا شونده، خریداری کننده و مشابه آن نیز آمده است. در ردیف هجدهم محل نگهداری اثر عنوان شده

مانوی در مجموعه تورفان آلمان که به وسیله مری بویس در سال ۱۹۶۰ چاپ شده (همان: ۴۸۰)، فهرست توصیفی دست‌نویس‌های اوستا و پهلوی کتابخانه ملافیروز از «ب.ن. دابار» که در سال ۱۹۱۷ در بمبئی به چاپ رسیده، فهرست دست‌نویس‌های کتابخانه مهرجی رانادر نوساری از وی در سال ۱۹۲۳ گردآوری شده که در آن شرح دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی این کتابخانه نیز آمده (نوابی، ۲۵۳۵: پیشگفتار ج ۱۲) و نیز شرح دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی کتابخانه کاما توسط دابار که در جلد دوم فهرست کتاب‌ها و دست‌نویس‌های مؤسسه شرقی کاما آمده است.

با توجه به شمار روزافزون دانشجویان و محققان در زمینه زبان‌های باستانی ایران و به منظور حفظ این آثار نیاز به داشتن فهرستی کامل از دست‌نویس‌های اوستایی و پهلوی ضروری به نظر می‌رسد. همین دلایل نگارنده را بر آن داشت که موضوع تحقیق پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود را تهیه فهرست موضوعی از دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی قرار دهد که نتیجه آن تهیه فهرستی از چاپ عکسی مجموعه دست‌نویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی^۲ چاپ انتشارات مؤسسه آسیایی دانشگاه شیراز بود که در پایان‌نامه‌ای با این موضوع در سال ۱۳۸۸ در دانشگاه شیراز دفاع شد. این پژوهش شامل مشخصات نسخه‌شناختی، معرفی رساله و آغاز و انجام آن همراه با آوانویسی و ترجمه بود.

به نظر می‌رسد، با توجه به اهمیت روزافزون دست‌نویس‌های خطی و لزوم آگاهی پژوهشگران با روش‌های سنتی فهرست‌نویسی، امروزه به تدوین روشی جدید نیاز است که استفاده از فهرست را برای همه اقشار جامعه پژوهشی آسان‌تر کند. برای رسیدن به این هدف می‌توان برای مشخصات نسخه‌شناسی جداولی تدوین کرد و هر یک از مشخصات را در یک ردیف آن قرار داد. نمونه این جداول در کتاب فهرست توصیفی گنجینه دست‌نویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی تدوین شده است. شیوه تهیه و استفاده از جداول به این ترتیب است: نخستین ردیف جدول به نام کاتب اختصاص دارد. در

1 Classified Catalogue of printed Books and Manuscripts of the K.R. Cama Oriental Institute, II, Bombay, 1923)

۲ مجموعه دست‌نویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی شامل چاپ عکسی ۵۱ دست‌نویس مختلف پهلوی و اوستایی است که در ۵۷ مجلد چاپ شده است.

است که می‌تواند با مالکیت اثر یکسان و یا متفاوت باشد. در ردیف نوزدهم هر گونه یادداشت اضافه، متعلق به کاتب و یا افراد دیگر، با ذکر مشخصات و محتویات آن درج شده است. آخرین ردیف جدول توضیحات است و هر گونه اطلاعاتی که به مطالب ذکر شده مربوط نبوده، در این ردیف گنجانده شده است. در صورتی که دستنویس مجموعه‌ای از چند رسالهٔ مختلف باشد، نام رساله‌ها پیش از جدول عنوان شده است. دربارهٔ مجموعه‌ها، علاوه بر جدول کلی دستنویس، برای هر رساله جدولی جداگانه تدوین شده است که اطلاعات اختصاصی رساله را به طور مجزا در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. علاوه بر جدول کلی، در مجموعه‌ها، اطلاعاتی چون ترجمه، حاشیه‌نویسی، آرایه‌ها و یادگارنامه، به تفکیک در قسمت توضیحات جدول مربوط به هر رساله تکرار شده‌اند و بخش توضیحات از جدول اصلی حذف شده است. آغاز و انجام دستنویس در انتهای جدول و در مجموعه‌ها در انتهای هر یک از جدول‌های رساله‌ها به تفکیک قرار گرفته است. این آغاز و انجام به صورت اسکن شده از نسخهٔ چاپی در جدول قرار گرفته است.

مزایا و معایب استفاده از جدول

در این روش، چون یک ردیف متعلق به هر یک از مشخصات نسخه‌شناسی است، اطلاعات باید روشن و دقیق بیان شود. به همین دلیل لازم است تغییراتی در اصطلاحات قدیمی تر داده شود. به عنوان مثال، در این فهرست به جای استفاده از اصطلاحات «بی‌تا» و «بی‌جا»، از واژه «نامشخص» استفاده شده است و شاید به همین دلیل کار فهرست‌نویس کمی دشوارتر خواهد شد؛ چون در مواردی که اطلاعات ناقص یا مبهم است باید راهی برای بیان مشخص و واضح موضوع پیدا شود. از سویی دیگر بیان مفاهیم از پیچیدگی کمتری برخوردار است و این امر استفاده از آن را برای مخاطب آسان‌تر می‌کند؛ به طوری که مخاطب ناآگاه از اصطلاحات نسخه‌شناسی، می‌تواند به راحتی از آن استفاده کرده و موارد مورد نیاز خود را استخراج نماید.

نمونه‌ای از جداول

در این قسمت به عنوان نمونه دو جدول آمده است. جدول نخست مربوط به دستنویس ت ۵۸ است که در جلد نخست مجموعه قرار گرفته است. این دستنویس یک متن واحد را شامل می‌شود و در فهرست دارای یک جدول است (ماهیار نوایی، ۲۵۳۵: جلد ۱). جدول دوم مربوط به دستنویس شمارهٔ ۷۵ است که مجموعه‌ای است از چند متن مختلف و شامل متن‌های روایات پهلوی، دادستان دینیک، نامکیهای منوچهر و گزیده‌های زاتسپرم که در جلد سوم مجموعه قرار دارد (ماهیار نوایی، ۲۵۳۵: جلد ۳). برای این دستنویس، یک جدول کلی که مشخصات کل دستنویس را بیان می‌کند و جداول کوچکتری که مشخصات ویژه هر متن را به صورت جداگانه بیان می‌کند، در نظر گرفته شده است.

جلد ۱ نیرنگستان با زیرنویس فارسی دستنویس ت ۵۸ / T58

نام کاتب	دستور رستم‌جی دستور کیقباد مهرجی رانا
تاریخ کتابت	روز ارد (ارششونگ) ماه سپندارمذ سال ۱۲۴۰ یزدگردی
محل کتابت	نامشخص
پیشینه کتابت	نامشخص
نوع خط	اوستایی، پهلوی، فارسی
ترجمه	ترجمهٔ واژه به واژه فارسی دارد.
برگ، صفحه، سطر	۱۴۶گ، ۲۹۲ص (۲پ-۲۹۲پ)، ۱۳س
اندازه برگ (س م)	۲۴/۶×۳۸/۷
کاغذ	اروپایی
جلد	نامشخص
حاشیه‌نویسی	به فارسی و پهلوی دارد
رکابه شماره گذاری	دارد، ندارد
آرایه‌ها	ندارد
نشان	Charles & Thomas London 1868

اندازه برگ (س م)	۲۱/۴×۳۳/۸
کاغذ	اروپایی نازک
جلد	چرمی قهوه‌ای
حاشیه نویسی	به انگلیسی و فارسی دارد
رکابه، شماره‌گذاری	دارد، در بالای صفحات شماره‌گذاری به فارسی دارد.
آرایه‌ها	در چند رساله نقش گل دارد.
نشان	Smith & Meynier Fiume
مهر	کتابخانه ملافیروز
یادگارنامه	یادگارنامه‌ای به فارسی در صفحه ۳۷۰ دارد که مربوط به رساله داتستان دینیک می‌باشد و یادگارنامه اصلی به فارسی در صفحه ۴۵۵ است.
مالکیت اثر	متعلق به کتابخانه ملافیروز
محل نگهداری اثر	مؤسسه شرقی کاما در بمبئی
یادداشت‌ها	ندارد

روایات پهلوی و داتستان دینیک	
خط	پهلوی، فارسی
برگ، صفحه	گ، ۵۱ ص ۱۰۲ (۱-۱۰۲ پ)، تا یادداشت انگلیسی که در حاشیه نوشته شده است.
توضیحات	نقش گل دارد. متن ناقص است و در بند ۳۸ فصل ۴۸ از کتاب روایات پهلوی به پایان می‌رسد.
آغاز	بنام انزیر مهربان کتاب داتستان دینیک ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ۱۳۳۳ سر رسد ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳
انجام	۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ات کو ۶۲ ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳

داتستان دینیک	
خط	پهلوی، فارسی
برگ، صفحه	گ، ۱۳۵ ص ۲۶۸ (۱۰۲ پ)، پس از یادداشت انگلیسی که در حاشیه نوشته شده است - (۳۷۰ ر)

مهر	ندارد
یادگارنامه	یادگارنامه به فارسی در صفحه ۲۹۲ دارد.
مالکیت اثر	این دست‌نویس به دکتر سرچی وانجی مدی اهدا شده است.
محل نگهداری اثر	کتابخانه نخست دستور مهرجی رانا در نوساری
یادداشت‌ها	ندارد
توضیحات	صفحه نخست سفید مانده و متن از صفحه دوم آغاز شده است.
آغاز	۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳
انجام	۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳ ۱۱۵۰ سپهر ۳۳۳۳

جلد ۳

بخشهایی از روایات پهلوی، داتستان دینیک، نامکیهای

منوچهر و گزیده‌های زاتسپرم

دست‌نویس D7/7

- مشمتمل بر پنج رساله: ۱- روایات پهلوی و داتستان دینیک
۲- داتستان دینیک ۳- روایات پهلوی و داتستان دینیک
۴- نامکیهای منوچهر ۵- گزیده‌های زاتسپرم

نام کاتب	هیرید ایرج‌جی دستور سهراب‌جی دستور کاووس‌جی مهرجی رانا
تاریخ کتابت	روزی به مهر دادار ماه مهر ایزدسال ۱۲۳۶ یزدگردی
محل کتابت	نامشخص
پیشینه کتابت	کاتب این دست‌نویس را برای کتابخانه ملافیروز و به خواهش خورشیدجی رستم‌جی کاما از دست‌نویسی که نام کاتب و تاریخ کتابت نداشته و متعلق به هیرید منوچهر دستور جاماسپ‌جی و اچا بوده، رونویسی کرده است.
نوع خط	اوستایی، پهلوی، فارسی، انگلیسی
ترجمه	ندارد
برگ، صفحه، سطر	گ، ۲۲۸ ص ۴۵۶ (۱-۴۵۶ ر)، ۱۵ اس

متن ناقص و جا به جا شده است. صفحات ناقص و جا به جا شده این متن در مقایسه با متن نامکیهای منوچهر ویراسته دابار بدین شرح می‌باشد: صفحات ۳۸۰ سطر ۶ تا ۴۴۹ سطر ۱۲ برابر است با صفحات ۱ تا ۷۶ سطر ۷ متن ویراسته دابار، صفحات ۴۹۹ سطر ۱۲ تا ۴۵۱ سطر ۴ برابر است با صفحات ۷۸ سطر ۲ تا ۸۰ سطر ۲ متن ویراسته دابار و صفحات ۴۵۱ سطر ۴ تا ۴۵۲ سطر ۱ برابر است با صفحات ۷۶ سطر ۷ تا ۷۸ سطر ۲ متن ویراسته دابار. یادداشتی در صفحه ۴۵۲ نشان می‌دهد که از اینجا ده برگ افتادگی دارد.	توضیحات
..... ده ۱۱ ص ۳۵۱ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱	آغاز
..... ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱	انجام

حاشیه‌نویسی به انگلیسی و فارسی دارد. آغاز پرسش‌ها و پاسخ‌ها با رنگ سرخ نوشته شده است. به صفحه ۱۷۴ به غلط شماره ۱۷۵ داده شده است امامتن افتادگی ندارد. پرسش ۸۸ به غلط ۸۹ شده است. صفحه ۳۵۴ از سطر ۱۲ تا صفحه ۳۵۵ سطر ۱۱ سفید مانده و چنانچه یادداشت حاشیه نشان می‌دهد در این قسمت چهار و نیم صفحه، نزدیک به سه پرسش، از متن اصلی افتاده است. متن در صفحه ۳۵۵ سطر ۱۲ با پرسش ۹۰ بند ۷ آغاز و ادامه می‌یابد. پایان‌نویسی به فارسی در صفحه ۳۷ دارد. متن ناقص است و با بند ۱۳ از پرسش دوم آغاز می‌شود.	توضیحات
..... ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱	آغاز
..... ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱	انجام

گزیده‌های زانتسپرم	
خط	پهلوی، فارسی
برگ، صفحه	۳ گ، ۵ ص (ص ۴۵۲ ر، پس از یادداشت فارسی - ص ۴۵۶ ر)
توضیحات	در پایان نقش دو گل دارد. متن ناقص است و از جمله دوم بند ۵۳ در فصل ۳ تا جمله اول بند ۶۴ همان فصل را شامل می‌شود.
آغاز ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱
انجام ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱

روایات پهلوی و داتستان دینیک	
خط	پهلوی، اوستایی
برگ، صفحه	۶ گ، ۱۱ ص (۳۷۰ ر - ۳۸۰ ر)
توضیحات	متن ناقص است و فصل‌های ۶۳ و ۶۴ و ۶۵ روایات پهلوی را شامل می‌شود.
آغاز ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱
انجام ۱۳۴۴ سطر ۱۱ ۱۳۴۴ سطر ۱۱

ویژگی‌های فهرست‌نویسی دستنویس‌های پهلوی و اوستایی

از آنجا که متن‌های پیش از اسلام به خط و زبان پهلوی و اوستایی نگارش شده‌اند، در دستنویس‌های پهلوی و اوستایی به ویژگی‌هایی برمی‌خوریم که در دستنویس‌های فارسی دیده نمی‌شوند و هنگام فهرست‌نویسی باید در نظر گرفته شوند. گاهی کاتب ترجمه‌هایی به خط و زبان فارسی و یا گجراتی و حتی سنسکریت بر متن اوستایی یا پهلوی نوشته است که باید در فهرست ذکر گردد. افزون بر آن، در مواردی آوانویسی به

نامکیهای منوچهر	
خط	اوستایی، پهلوی، فارسی
برگ، صفحه	۳۷ گ، ۷۳ ص (۳۸۰ ر - ۴۵۲ ر، تا یادداشت فارسی)

پراکنده هستند و فهرست‌نویسی آنها امری ضروری است. از سوی دیگر، در دنیای مدرن و با توجه به امکانات مدرن تایپ و چاپ بهتر است راهی جدید برای تهیه فهرست اتخاذ گردد که مخاطب با صرف زمان کمتری به نتیجه مطلوب خود هدایت گردد و به همین منظور برای نخستین بار فهرستی به روش جدولی در زمینه دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی تهیه شده است.

منابع

- آسموسن، یس پیتر، ۱۳۸۹، ایران‌شناسی در دانمارک، ترجمه منیژه احدزادگان آهنی، تهران: طهوری.
- ماهیار نوابی، یحیی، ۲۵۳۵، گنجینه دست‌نویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی، جلد ۱ و ۳ و ۱۲، شیراز: مؤسسه آسیایی دانشگاه شیراز.
- مشکین‌نژاد، پرویز و گروه مؤلفان و مترجمان، ۱۳۸۲، فرهنگ خاورشناسان (جلد دوم، حرف ب). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

خطوط مختلف در دست‌نویس مشاهده می‌شود. پازند ۳ بودن مقوله‌ای مهم و خاص دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی است. از این‌ها گذشته پراکندگی و تعداد این دست‌نویس‌ها از دست‌نویس‌های فارسی و عربی بسیار کمتر است و به همین دلیل فهرست‌نویس قادر است همه دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی موجود در ایران را در یک یا دو جلد کتاب فهرست کند که لازم است پژوهشگران این قابلیت را در مد نظر قرار داده و به گردآوری همه نسخه‌های پهلوی و اوستایی موجود در ایران در یک فهرست واحد اقدام نمایند.

نتیجه‌گیری

دست‌نویس‌های پهلوی و اوستایی در ایران و دیگر نقاط جهان

۳ مبهم بودن خط پهلوی باعث شد به تدریج خوانش متون پهلوی دشوار گردد. این متن‌ها را با خط اوستایی که به مراتب خواناتر بود بازنویسی کردند که به پازند شهرت یافت.

کتاب الملخص فی اللغة

ابوالفتح حمد بن احمد بن حسین بادی معروف به کافی، کتاب الملخص فی اللغة مع الوفاء بترجمة مافی القرآن (نسخه برگردان دست‌نویس شماره ۹۴۵۵ کتابخانه مجلس شورای اسلامی کتابت ۶۸۴ هـ)، مقدمه: محمود جعفری دهقی، تهران، میراث مکتوب، سی و نه، ۲۴۳، ۶ صفحه، شمارگان: ۲۰۰ نسخه، قطع: وزیری، ۱۳۹۵

نام کامل کتاب آن‌گونه که در مقدمه و صفحه عنوان آمده الملخص فی اللغة مع الوفاء بترجمة مافی القرآن و الحاق غرایب الاحادیث بترجمتها به بتمة النحو و التصریف است. این اثر فرهنگ لغت عربی به فارسی بسیار ارزشمند و ظاهراً منحصر به فردی است که نسخه آن در سال ۶۸۴ ق. کتابت شده، ولی متن آن، با توجه به لغات کهنه و نحو قدیمی آن در مقدمه کهنه‌تر می‌نماید. نسخه خطی این اثر که به شماره ۹۴۵۵ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است، نسخه‌ای نفیس به خط نسخ بسیار خواناست. تاریخ نگارش کتاب غره ذی قعدة ۶۸۴ ق است و قطع کتاب ۱۲ در ۲۰ سانتیمتر و شامل ۱۱۵ برگ است که هر برگ در بیست سطر نگاهشته شده است.

